

NEOLİBERALİZMİN MİNİMAL DEVLET YAKLAŞIMINA BİR ELEŞTİRİ

Ceran Zeynep ZAFİR*

ÖZET

Bu çalışmada, 1980'li yıllarla birlikte yeni bir görünüme bürünen liberalizmde, devlete atfedilen yeni rollerin sorgulanması amaçlanmaktadır. Kapitalist sistem ve devlet arasındaki ilişkinin tarihsel perspektiften gelişimine bakılarak ilişkinin boyutları, süreç içinde değişen rolleri, devletin kapitalist gelişme sürecindeki etkisi ve etkinliği, merkez ve çevre ülkelerde minimal devlet anlayışının uygulanma pratikleri gösterilmeye çalışılacaktır. Çevre ülkelere, devletin ekonomik anlamda küçülmesine yönelik pek çok uygulama önerilmesine ve bu önerilerin hayata geçirilmesine rağmen, gelişmiş merkez ülkelerdeki pratiğin farklı oluşu ile zaman içinde devletin geleneksel rolleri yerine, benzer boyutta bir etkinlikle, ancak ekonomide farklı roller almak durumunda olması vurgulanmak istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Minimal Devlet, Neoliberalizm, Serbestleşme.

A CRITICS TO MINIMAL STATE APPROACH OF NEOLIBERALISM

ABSTRACT

The aim of this article is to criticize the new role of the state in the neoliberal era of 80s. The dimension of the relation between the state and the capitalist system, the changed role of the state during the period, the efficiency and the influence of the state in capitalist development, the difference of the minimal state practice in the center and periphery are tried to be emphasized in its historical context. Even it is advised to peripheral countries to minimize the role of the state in economy. It should not have been applied for the Central economies, This challenge is to be emphasised.

Keywords: Liberalisation, Minimal State, Neoliberalism.

* Öğr.Gör.Dr., Marmara Üniversitesi, İİBF

GİRİŞ

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ve ardından II. Dünya Savaşı'ndan sonra genel eğilim, ekonomik faaliyetlerin bilinçli bir biçimde düzenlenmesi şeklinde gelişmiştir. Savaş döneminde ve sonrasında, ülkelerin iktisadi yapılarını düzenlemelerinin ve kısmi bir ekonomik planlamaya girişmelerinin yarattığı büyüme, bu yönelimi daha da hızlandırmıştı. Keynes'in "piyasa sisteminin düzenlenmemesinin istikrarsızlık, finansal ürkü ve depresyon yarattığı, eşitsizliği artırdığı" söylemini haklı çıkaran pek çok gelişmenin ardından, bu dönem içinde kapitalist ülkeler, piyasalar üzerindeki ekonomik güçlerini devlet aracılığıyla göstermeye başlamışlardı. Ancak bu 'aracılık', merkezi planlama anlamına da gelmemektedir. Piyasalar önemliydi ve düzenleniyordu. Devlet ise, ekonominin kalkınmasında, büyümesinde, yapısal değişiminde ve gelişmesinde yol göstericiydi. Bu yönelim sonucunda dünya ekonomisinde, 1950-1973 yılları arasındaki modern kapitalizmin altın yıllarında, hızlı ve yüksek oranlarda ekonomik büyüme yaşandı. Ancak Keynezyen yaklaşım 1980'lere kadar hakim ekonomik teori olarak varlığını sürdürse de, 1970'lerde yaşanan stagflasyon kriziyle birlikte sorgulanmaya başlandı. Bu krizin, öncelikli olarak piyasa ekonomisi ilkelerine siyasi müdahaleler yoluyla ortaya çıktığı ileri sürülüyordu¹. Dolayısıyla kar oranlarının tekrar yükselmesi, geleneksel kurumsal yapıların ve içlerinde barındırdıkları güç ilişkilerinin zayıflatılmasına bağlıydı. Alternatif olarak da, minimal devlet teorileri yeniden ele alınmaya ve egemen hale gelmeye başladı. Esnek kapitalizme geçişte, emek piyasalarının deregülasyonu ve emek gücünün esnekleştirilmesi, Neoliberal algılamının temel dayanaklarını oluşturdu.

Bu makalede öncelikli olarak kapitalist sistem ve devlet arasındaki ilişki sorgulanacaktır. Buradan hareketle Neoliberal söylemin asıl vurgusunun, öne çıkardığından farklı olduğu gösterilmek istenmektedir. 1980'li yıllarda hızla uygulamaya geçirilen politikaların Neoliberalere göre gerçeklerinin, ardından da söylemlerindeki farklılaşmaların neler olduğuna değinilerek, süreç bir bütün olarak analiz edilmeye çalışılacaktır. Zaman içerisinde söylemlerinde meydana gelen değişimlerin, iç tutarsızlıkları ve çelişkileri için de örnek teşkil edeceği düşünülmektedir.

DEVLET VE KAPİTALİST SİSTEM İLİŞKİSİ

Tarihsel süreç içinde, dünya ekonomisinde görülen her ekonomik durgunluk, kar oranlarının tekrar yükseltilmesine yönelik çabaları da beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte gelir dağılımındaki adaletsizlik sürmüş, üretimin daha da modernize edilmesi ve çok uluslaşması yoluyla ücretler baskılanarak üretim maliyetleri azaltılmış, yeni buluşlarla tekelleşmeye yol açacak ürünler yaratılmış, emek gücünün daha da proleterleştirilmesiyle efektif talep genişletilmiştir². Sermaye birikim yolları,

¹ Weiner, Klaus-Peter, "Political Regionalization and Economic Globalization, Problems and Prospects of Europeanintegration", International Journal of Political Economy, Spring 1992, s.66.

² Wallerstein, Immanuel, *Development: Lodestar or Illusion?*, (eds.) L. Sklair, *Capitalism and Development*, Routledge, London: 1994, ss.20-33.

yerel üretim süreçlerinin toplumsal organizasyonu ve oluşturulan devlet yapılarının siyasal örgütlenmesi, kapitalizmin sorunlu iç dinamiklerinin yaratmış olduğu krizleri çözmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla kapitalist sanayileşme sürecinde, devletin oldukça önemli bir yeri bulunur. Çünkü sermayenin devletten istediği, serbest piyasanın işleyişinden doğabilecek kayıplardan kendisini korumasıdır. Sonsuz sermaye birikimi sadece, görece tekel piyasalarda mümkündür ve tekeller de, devlet olmadan var olamayacaklardır. Kapitalist sistem içinde toplumsal faaliyetlerin dinamiği, sonsuz sermaye birikimine dayanır. Sonsuz sermaye birikimi için ise her şeyin gitgide metalaşması ve maliyetleri minimize eden bir modelin uygulanması gerekir³. Ortodoks Marksist Tekelci Devlet Kapitalizmi Teorisi, sermayenin çıkarı ile tanımlanan devlete dayanır. Üretimin sosyalizasyonuna, sermayenin yoğunlaşmasına ve merkezileşmesine dayanan bu tanımlamada, devletin ekonomik krizleri önleme ve sınıf mücadelelerini dengede tutma gibi, sermayenin çıkarı lehine işlevleri söz konusudur. Böylelikle para-kredi sisteminin, vergi sisteminin, devletleştirmelerin, planlama araçlarının, kamu, sivil ve askeri harcamaların tümü sermaye birikiminin sağlanması için kullanılmış ve ulusal tekelci sermayenin ekonomik çıkarları güvence altına alınmıştır⁴.

Devlet ve piyasa arasındaki ilişki, bunların göreceli rollerinin ve etkileşimlerinin yansıması, içinde buldukları sosyo-ekonomik yapıların da belirleyici olduğu iktisadi ve siyasi ilişkilerin sonucudur. Polanyi⁵ bu bağlamda kapitalist sanayileşme sürecinde devletin oynamış olduğu role dikkat çekerek, toplumsal yapıyı, ilişkileri ve ekonomik değişimin doğasını belirlemede devletin merkezi rolünün oldukça etkili ve belirgin olduğunu “*Laissez-faire’in kendisi devlet tarafından yürütülmektedir ve bu süreç, devletin yönetsel fonksiyonunun artırılmasını içerir*” ifadesiyle ileri sürer. Polanyi, XIX. yüzyılda İngiltere’de piyasa toplumunun yaratılmasının devrimci bir gelişme olduğunu belirterek, kapitalist piyasa sisteminin yaratılmasında ve korunmasında, diğer tüm toplumsal ve siyasi süreçlerin ikincil hale geldikleri görüşündedir. Aynı zamanda sistem, piyasa toplumunun yaratılması için gerekenleri uygulayan ve dinamikleri zorlayan güçlü bir devlete dayanır.

KEYNEZYEN GÖRÜŞTE DEVLETİN ROLÜ

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ve özellikle 1960’lardaki Ortodoks kalkınma teorileri de, devletin, yapısal değişimleri hızlandırma misyonu üzerinde durmuşlardır. Devletin temel görevleri arasında sanayileşmeyi hızlandırmak, tarımı modernize

³ Wallerstein, devletin, aynı zamanda çalışan sınıfın başkaldırısı karşısında düzenin sağlanması rolünü de üstlendiğini belirtir. İşçilerin sınıf mücadelesinin etkililiğini azaltmak üzere, devlet rolü içinde güç kullanımı, aldatma ve ödün öğeleri bulunur. Wallerstein, liberal devletle ifade edilmek istenilenin; güç kullanımının azaltılması, ancak aldatma ve ödün düzeyinin artması olduğunu ileri sürerek eleştiride bulunur. En liberal devletlerde bile, çalışan sınıfın hareket araçları üzerinde ciddi yasal sınırlamaların bulunması bunu destekler. Özetle kapitalizm, eskisinden daha kuvvetli biçimde güçlü devlete gereksinim duymaktadır; devletin sermaye ile ilgisi olmayan fonksiyonlarını minimize ederek ya da ortadan kaldırarak, tüm çabasını sermaye lehine göstermesi taraftarıdır.

⁴ Clarke, Simon, *The State Debate*, Macmillan, London: 1991, ss. 34-36.

⁵ Aktaran: Taylor, Lance, “Introduction” (eds). L. Taylor, *After Neoliberalism: What Next for Latin America*, University of Michigan Press, 1999, s.4.

etmek ve kentleşme altyapısını oluşturmak bulunuyordu. Zira ülkelerin geri kalmışlıklarının nedenleri sorgulanırken, az gelişmiş piyasalara sahip oluşları ile bu toplumlarda etkin, güçlü bir girişimci sınıfının bulunmaması ya da bu sınıfın yetersiz oluşu da, az gelişmişlik kuramları çerçevesinde önemli bir yer tutuyordu. Ayrıca devletin, toplumun genel yararını gözetmek için rasyonel olarak davranacağı ve faaliyetlerini bu yararın artmasına yönelik olarak düzenleyeceği düşünülmekteydi. Sürdürülebilir bir büyüme sağlayacağı düşünülen piyasaların başarısızlıkları, devlet müdahalelerini gerektiriyordu⁶. Devletin, piyasaların gelişmesini kalıcı hale getirmek üzere yaptığı yardımlar ve gerçekleştirdiği müdahaleler, piyasaların yerine geçmesi anlamına gelmemekteydi. Merkezi planlama ise yoğun bürokrasi gerektirmesi, demokratik ve esnek olmayışı, hatalara ve karmaşıklıklara yol açması nedenleriyle eleştiriliyordu⁷. Bu nedenle ihracat hacmi, sermaye oluşumu, sanayi üretimi ya da gıda üretimi gibi etkilenmesi istenilen alanlara yoğunlaşabileceği, diğer bir ifadeyle kısmi bir planlamanın makul görülebileceği tartışılmaktaydı⁸.

Devlet müdahalesinin altın yılları olarak kabul edilen 1950’li ve 1960’lı yıllarda hakim olan görüşler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- Kamu sektörü faaliyetlerinin, toplumsal refahın artırılması hedefi ile belirleneceği.
- Kamu sektörünün monolitik bir yapıda olduğu (Önemli ekonomik kararlar merkezde, rasyonel ve şeffaf biçimde alınacağı için devlet politikaları, aralarında tutarsız olmayacaklardı. Merkezi hükümet içinde farklı bakanlıklar tarafından yürütülen politikalar da, hükümetlerin siyasi ufukları uzun erimli olduğundan tutarlı olacaktır).
- Politika kararlarından geri dönülebileceği, teşviklerin amaçlarına ulaşıktan sonra kaldırılabilmesi.
- Siyasetçilerin politika araçları üzerinde tam kontrole sahip olacağı.
- Politikaların, dürüst kamu sektörü çalışanlarınca, etkin ve tarafsız olarak uygulanabileceği⁹.

Devletin bu görüşler doğrultusunda ekonomik faaliyetleri dönüştürmek, etkilemek piyasaları yönlendirmek ve kontrol etmek için önemli mekanizmaları bulunmaktaydı. Bunlar:

- Yasal sınırlamalar ile tekelleri yasaklaması, kotalar koyması.
- Düşük girdi fiyatları, altyapı yatırım harcamaları ve maliyetlerin dışsallaştırılması yoluyla sermayeyi desteklemesi.

⁶ Tanzi, Vito, “The Role of the State and the Quality of the Public Sector”, *CEPAL Review* 71, August 2000a, ss. 69-72.

⁷ Franko, Patrice, *The Puzzle of Latin American Economic Development*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1999, s. 53.

⁸ Colclough, Christopher, ‘Structuralism versus Neo-liberalism: An Introduction’, (eds.) C. Colclough; J. Manor, *States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate*, Clarendon Press, Oxford: 1991, ss. 46-51.

⁹ Tanzi 2000a, ss. 43-44.

- Devletin sahip olduğu monopson gücünü piyasa fiyatlarını etkilemek üzere kullanması.
- Mülkiyet haklarını ve sözleşmeleri güvence altına almak üzere gerekli yasal çatının oluşturulması, mal ve hizmetlerin üretimi ve ticareti için genel anlamda hukuksal ve kurumsal koşulların sağlanabilmesi.
- Para, maliye, gelirler ve döviz kuru politikaları gibi makroekonomik politikaları uygulayabilmesi.
- Fiziki altyapıyı hazırlayabilmesi ve eğitim, sağlık gibi alanlarda kamu hizmeti verebilmesi.
- Yabancı sermayenin etkilerini ya da ekonomik gücün yoğunlaşmasını dengeleyebilmesi. Büyüme ve gelir fırsatlarını coğrafi olarak ve toplumsal temelde dağıtabilmesi, sektörler arasında daha adil bir denge oluşturmak amaçlarıyla özel sektörü kontrol edebilmesi.
- Mal ve hizmet üretimine doğrudan katılabilmesi¹⁰.

Piyasa aksaklıklarında ve karlılığı azaltıcı dışsal faktörlerin etkilerinin nötralize edilmesinde benimsenen bu uygulamalar, nihayetinde kapitalist gelişme sürecine katkıda bulunarak, gerek ulusal sanayileşme sürecini tetiklemiş ve desteklemiş, gerekse uluslararası eklenme sürecine zemin hazırlamıştır.

NEOLİBERAL SÖYLEM VE MİNİMAL DEVLET

Devletin pek çok soruna çözüm olabileceği görüşü, 1980'li yıllara gelindiğinde artık kabul görmez olmuştur. 1970'lerde dünya ticaretinde kaydedilen daralma, 70'lerin sonlarında faiz oranlarının artması ve 1980'lerin başlarında ticari ödünçlerin azalması ile birleşince uluslararası çevre, gelişmekte olan ülkeleri yeni ayarlamalara odaklanmaları yönünde zorlamaya başladı. Özel mülkiyet ilişkilerinin kurulmasına ve sürdürülmesine yönelik minimalist devlet teorileri, devletin faaliyetlerinin kapsamını sınırlıyordu.

Neoliberal paradigma; ekonomik liberalizm geleneğinin devamı olmasına, aynı/benzer metodolojik temelleri paylaşımlarına rağmen varsayımlarında, çıkarılan sonuçlarda ve politika reçetelerinde farklılaşmıştır. Neoklasik analiz kalkınma ve büyüme sürecinde yaşanan piyasa aksaklıkları karşısında devlete (her ne kadar sınırları çizilen davranışlar dışındaki hükümet müdahaleleri istenmez ise de) belirli bir rol verirken Neoliberaler serbest piyasa çözümlerinin yanında olmuşlar, bireyler, gruplar ve devletin üzerinde verimli olmayan 'rant-kollama' faaliyetlerini içeren bürokratik müdahalelerin yarattığı etkinlik maliyetlerinin sonuçlarına odaklanmışlardır¹¹. Neoliberalizmin ayırt edici özelliği; politika hatalarına yönelik eleştirileri, piyasa güçlerine verdikleri destek ve devlete biçtikleri minimalist roldür.

¹⁰ Martinussen, John, *Theories Society, State and Market, A Guide to Competing of Development*, Zed Books Ltd, London: 1997, s.101.

¹¹ Kabeer, Naila ve John Humphrey, *Neo-liberalism, Gender and the Limits of the Market* (eds.), C. Colclough; J. Manor, *States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate*, Clarendon Press, Oxford: 1991, ss.17-30.

Neoliberal devlet teorisi, devletin ekonomik sistem içinde egzojen olarak değil endojen olarak görülmesi gerektiğini ileri sürer¹². Neoliberaler, devlet müdahalelerinin kaynak dağılımını etkinleştirmede, ekonomiyi hızlı büyüme oranlarına ulaştıramadığını, daha adil gelir dağılımını sağlayamadığını ve daha istikrarlı bir ekonomik ortam sunmadığını savunurlar. Aslında Neoliberalere göre de piyasalar mükemmel değildir. Ancak piyasalar, alternatif mekanizmalar içinde kaynak dağılımını en etkin biçimde gerçekleştirebilmektedirler. Diğer bir ifadeyle, özellikle uzun dönem karşılaştırmalı üstünlüklerin ve ticaret kazançlarının biçimlendirilmesinde, piyasaların yaratabileceği sorunlar, hükümet müdahalelerinin yaratacağı sorunlardan daha kabul edilebilir niteliktedir¹³.

Neoliberal görüşün devlete ve devlet müdahalelerine yönelik eleştirileri aşağıdaki şekilde özetlenebilir¹⁴:

- Kamunun üstlendiği altyapı yatırımları etkinlikten uzaktır.
- Özel sektör üzerindeki kontroller, kısa vadeli sorunlara maliyet yaratan çözümler önermeleri nedeniyle eleştirilmiştir. Bebek endüstrilerin kısa vadede korunmaları olumlu görülebilirse de bu endüstriler, dünya fiyatlarının oldukça üzerinde maliyetlerle, rekabetçi olmayan bir biçimde üretim yapmaya devam ettiklerinden, uzun dönemdeki olumsuzlukları, kısa dönemdeki getirileri bertaraf edebilir.
- Devletin üretime doğrudan katılımı, özel sektörün kapasite kullanımının düşük düzeyde kalmasına ve aşırı istihdamın ortaya çıkmasına neden olur. Bu kayıplar da kamu maliyesinde açıkların artmasına yol açmaktadır.
- Kamu sektörü, monolitik değildir. Aynı kamu çıkarına sahip olmayan pek çok farklı politika mevcut olduğundan, bunlar aralarında tutarlı olamayabilirler. Rant-kollamaya yönelik pragmatik siyaset anlayışıyla siyasetçilerin kendilerine, yakın çevrelerine ve destekleyicilerine ayrıcalıklar sağlamaları da güvenilirliği zedelemektedir¹⁵.
- Bürokrasi etkinlikten uzaklaşabilmekte ya da yozlaşabilmektedir.

Devlet, kaynak dağılımı ile ilgili pek çok aracı elinde bulundurmakla birlikte, çoğu zaman bu alanda etkinliğini yitirebilmektedir. Laffer eğrisine benzetilebilecek bu durum da, ekonomik faaliyetlerin kontrolünün büyümesi, bu kontrolün aşamalı olarak kaybolmasına neden olur. Bu ikilemi açıklayan faktörler, özel kurumların kamu kontrolünden kaçma çabaları (özel sektörün böylesi bir ortamda düzenlemelerden kaçmanın yollarını araması yolsuzluğun yayılmasına, vergiden kaçınmanın artmasına ve kayıt dışı ekonominin oluşmasına neden olur) ve (kamu kontrolünün; kentli sanayi işçilerinin, kamu yönetimindekilerin ve sosyal yardım alanların lehine gelir, tazminat, iş ya da sübvansiyon biçiminde haklar yaratıyor ve

¹² Cypher, James M. ve James L. Dietz, *The Process of Economic Development*, Routledge, 1997, s. 93.

¹³ Colclough, s. 56.

¹⁴ Martinussen, s. 34.

¹⁵ Tanzi 2000a, ss. 49-51.

bununla birlikte ücret belirlenmesinin büyük oranda fiyat lideri olarak davranan kamu sektörüncü yapıyor olmasının yarattığı) emek piyasasındaki katılıktır.

Gelirin yeniden bölüşümü mekanizmaları önemli hale geldikçe, iktisat politikası kararları da daha karmaşık bir yapı alır. Ancak bu politika, diğer grupları vergilendirme sorunlu hale geldiğinde ya da açık finansman sürdürülemez hale getirdiğinde sınırlarına ulaşır¹⁶. Diğer taraftan kamu sektörünün faaliyetleri genellikle düşük kalitededir. Bu anlamda kamudaki düşük verimlilik sadece hızlı istihdam artışına değil, aynı zamanda demode olmuş eski teknolojilerin ve etkin olmayan müdahale ve yönetim araçlarının kullanılmasına da bağlanabilir. Bunlar; üretimin optimum seviyenin altında kalmasına neden olan ve bölüşümde kalıcı bir etkisizlik yaratan, minimum maliyetli üretim metotları yerine, daha yüksek maliyetli üretimin yarattığı verimsizliği artırıcı unsurlardır¹⁷.

İthal ikamesi süreci içinde de rol üstlenen devletin ‘rant-kollama’ davranışlarının verimsizlikleri artırması nedeniyle, içe dönük politikaların da başarısız olduğu ileri sürülür¹⁸. Rekabetin olmadığı böylesi bir ortam, ithalat kontrolleri sistemiyle birleşince döviz kısıtlıkları baş göstermekte, bu da üretimin etkinliğini negatif yönde etkilemektedir. Söz konusu dönemde üreticiler maliyetlerini düşürme çabası yerine, faaliyetlerini üretim dışı alanlara kaydırarak ithalat lisansları elde etmeye yönelmişlerdir. Verimsiz firmaların piyasadaki çıkmalarına dair bir zorlama ya da verimli olanların genişlemelerine dair bir dürtü yani piyasa baskısı bulunmadığından, söz konusu olmamaktadır. Oysa dışa dönük bir ekonomide rekabet, uluslararası piyasalara açılabilen firmalar için itici güç olabilir ki, bu durum da, kaynak dağılımını etkinleştirecektir. Ayrıca küresel olarak etkileşim mevcut değilse, en yeni üretim tekniklerine, kalite kontrol standartlarına, teknolojik ilerlemelere ulaşmak da mümkün olamamaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde sadece yurtiçi piyasalara yönelmesi, hem piyasanın küçüklüğü hem de/ya da piyasadaki tüketicilerin satın alma güçlerinin düşük olması nedeniyle, iktisadi gelişmeyi sınırlandıracaktır. Sonuçta hammaddelere, ara mallara ve sermaye mallarına uygulanan tarifeler, miktar kısıtlamaları ve benzeri koruma araçları, iç piyasaya yönelik üretim yapma maliyetlerini de artırmakta, ithalat ya ertelenmekte ya da çok pahalı hale gelmesi nedeniyle azalmaktadır. Bir diğer açıdan ise tarifeler ve miktar kısıtlamaları, iç piyasaya üretim yapmayı oldukça karlı hale de getirirler. İthal ikamesi stratejisini seçen ülkelerin genellikle döviz rezervlerini sermaye mallarının alımına

¹⁶ Lafay, Jean-Dominique ve Jacques Lecaillon, “The Political Dimension of Political Adjustment”, *Development Center of OECD*, 1993, s. 70.

¹⁷ Katseli, Louka, *Economic Integration in the Enlarged European Community: Structural Adjustment of the Greek Economy*, (eds.) C. Bliss; J. Braga de Macedo, *Unity with Diversity in the European Economy: The Community’s Southern Frontier*, ed., Cambridge University Press, Cambridge: 1990, ss. 31-40.

¹⁸ Rant-kollama teorisini geliştiren Krueger (1993), politika yapmayı bir alışveriş olarak kuramsallaştırmaya çalışmıştır. Siyasi ve maddi destek karşılığında devlet bürokratları, özel ekonomik aktörlerin verimli olmayan rantlara ulaşabilmelerini sağlayan kuralları üretirler. Devlet, ‘rant-gözetim’ bürokratları nedeniyle büyür. Krueger, sorunu çözmenin tek rasyonel stratejisinin, bu kurumlara yönlendirilen kaynakların azaltılması ya da yönetim yapısının piyasalaştırılması olduğunu ileri sürmektedir.

yönelimleri de ithal ikameci endüstrilerin kapasitesini artırır. Sonuç olarak, ekonomi dışı açıldıkça ve ödeme rejimleri değiştikçe, sermaye mallarında dışa bağımlı endüstriler de zor durumda kalacaklardır. Söylemin mantığında bu nedensellik yatmaktadır. Kamunun ekonomiye müdahale boyutu ve yoğunluğu söz konusu şekildeyse, sonuçta verimsizlik kaçınılmazdır. O zaman ilk etkenin etkisini ortadan kaldırmak için bu etkeni zayıflatmak, elindeki müdahale araçlarını alarak politika yapma ve siyasi etki alanını daraltmak, tekrar müdahaleye dönüş olasılığını ortadan kaldırmak için ‘koşulluluk’ kriterini ağırlaştırmak gerekmektedir.

Özetle Neoliberalizm bu konuda şu temel varsayımlara dayanır¹⁹:

- Siyasi olarak kısıtlanmamış bir piyasa rejimi, bir ekonomi için en iyisidir. Eğer gerekiyorsa, bölüşüm sorunları piyasaya müdahale etmeden çözülebilir.
- Büyüme sürecinde kamu yatırımı, özel yatırımın etkin olmayan ikamesidir. Tamamlayıcılar önemsizdir.
- Teknoloji ithalatının engellenmemesi, rekabet edebilirliği geliştirmek için yeterli temeli sağlayacaktır.
- Sermayenin ve girişimlerin uluslararası hareketliliği iç ve dış dengeyi sağlayacaktır.

Bu varsayımlar doğrultusunda Neoliberallerin önerileri; fiyat mekanizmasına yönelik bütün bozucu müdahalelerin, büyüme ve gelişmenin maksimizasyonu için kaldırılması gerektiği yönündedir. Ayrıca dış ticaretin serbestleştirilmesi ile birlikte, teşvikler iç piyasaya değil, dışa dönük ve ihracata yönelik ekonomik faaliyetlere yönlendirilmelidir. Dışa dönük sanayileşme; imalat malları ihracatının teşvik edilmesini, ithalat korumalarının azaltılmasını, pozitif reel faiz uygulamalarını, kamu mallarının fiyatlandırılmasında daha gerçekçi olunmasını içermektedir²⁰. Ticaret reformunun amacı, yoksul ülkelerin üretimlerini; ithalatı ikame eden ve ticaret yapılabilir mallar dışındaki üretimlerinden, karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları ihrac edilebilir mallara kaydırmaktır. Bütün kaynaklar tam kullanılacağı için söz konusu geçiş, maliyetsiz olacaktır. Sermaye işlemlerinin dışa açılması da finansal akımları artırarak, yatırımları ve verimlilik artışlarını hızlandırabilecektir. Bunlar yapısal reformlarla ilgili olduklarından, sonuçta serbestleşme düşük gelirli grupları desteklemiş olacaktır. Kamu sektörü de, kamu sorumluluğunun özelleştirilmesi yoluyla büyüklük olarak küçültülmelidir. Ekonomik reformlar ile kısa dönemde amaçlanan, ekonomik popülizmi yenmek ve bütçe açığını kontrol etmektir. Orta vadede de devlet müdahalesi azaltılarak, ticaretin serbestleştirilmesi ve ihracatın gelişmesi anlamına gelen, ‘piyasaya-dayanan’ büyüme stratejileri benimsenmelidir²¹.

¹⁹ Rao, Mohan, “Development in a Time of Globalization”, *Political Economy Research Institute*, University of Massachusetts, Amherst, WP 1, 1998. s. 84.

²⁰ Balassa, Bella, “Structural Adjustment Policies in Developing Countries”, *World Development*, X.I., 1982, s. 41.

²¹ Pereira, Luiz Carlos Bresser, *Economic Reforms and Economic Growth: Efficiency and Politics in Latin America*, (eds.) L. Pereira, Economic Reforms in New Democracies, A Social Democratic Approach, Cambridge University Press, 1993, ss. 149-50.

Eleştiriler ve Tepkiler

1940'lardan 1970'lere kadar hakim olan iktisat politikaları anlayışı ile karşılaştırıldığında Neoliberaler, bütün odağı 'politikaları doğru belirleme' den, 'fiyatları doğru belirleme' ye kaydırmışlardır. Ancak aşırı genişlemiş olan devlet faaliyetlerinin ölçeğinin daha da büyümesinin engellenmesi amaçlanmış olsa da devlet, diğer taraftan içsel olarak piyasa toplumunun genişlemesine daha çabuk ve etkin yanıt veren bir biçimde yeniden yapılandırılmıştır²². Önceki dönemde devlet, özel sektörün sağlayamadığı girdileri üretmiştir. Özel sektör bu girdileri üretebilir hale geldiğinde ise devletin çekilmesi gerekmiştir. Son çeyrek yüzyılda da, özel sektör için yine maliyetli olan diğer girdileri (bilgi üretimini, piyasalaşma için gerekli kurumsal altyapının kurulmasını v.s) kamunun üstlenmesi gerektiğinden, devlete biçilen roller dönüştürülmüştür. Gill, bu anlamda ekonomik liberalizmin minimal devletin yaratılması ile ilgili bir doktrin olmadığını, devletten ziyade, piyasa güçlerinin önceliği ile bağlantılı olduğunu belirterek şu örnekleri verir: XIX. yüzyıl Britanya *laissez faire*'i, 1973 askeri darbesi sonrasında Şili'de Pinochet'nin askeri rejim-otoriteriyana liberalizmi, 1980'lerde sosyal demokratik bir iktidar altında Yeni Zelanda'da piyasa monetarizmi, 1989'da komünizm sonrası Solidarite'nin Polonya'yı IMF ve OECD planlarıyla yeniden yapılandırması şeklinde sıralanabilecek tüm örneklerde, güçlü devlet kamu mallarını üretmeye devam etmiş ve piyasa kurallarının işlenmesini sağlamıştır²³.

1990'lara yaklaştıkça Neoliberal dönüşümün büyüme, istihdam, gelir dağılımı ve yoksulluk üzerindeki etkileri belirginleşmeye başladığında, devlet yönetimindeki gelişme modellerine yönelik eleştirilerin oldukça ileri gittiğine dair eleştiriler de ortaya çıkmaya başlamış, devletin rolü yeniden tartışılır olmuştur. Beraberinde de "ticaret ve sermaye akımlarının liberalleştirilmesi; eşitsizlik ve yoksulluğu azaltma, daha iyi sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik hizmeti sağlama gibi toplumsal hedefleri yerine getirmeye yardımcı olmuş muydu?", "mal ve sermaye piyasalarında hem artan işlem hacimleri hem de fiyatların eşitlenmesine yönelik eğilimler anlamında eklenilen bir dünya sisteminde, ulusal ekonomiler bu amaçlara ulaşabilmiş miydi?" gibi soruları getirdi. Yanıt olarak, piyasaların düzensiz olduğu ve ancak piyasa mekanizması uygun toplumsal yapının içine yerleştirildiği takdirde düzgün bir biçimde işleyeceği tartışılır oldu. Buradan hareketle, uygulanan politikaların geçmiş toplumsal yapıyı ciddi bir biçimde kırmasının ve piyasa toplumuna geçişin kısa sürede mümkün olmamasının yarattığı sorunlar, Neoliberal ekonomi stratejisini ve devletin ekonomideki yerini yeniden tanımlanmaya zorlamış, öyle ya da böyle devletin yapısal değişim-ayarlar sürecinde merkezde yer alması gerekliliği ile ilgili tartışmalar 'devletin kapasitesi' sorununu gündeme getirmiştir²⁴. 1980'lerdeki devletin çözülmesi tartışmaları, yerini devletin yeniden yapılandırılması

²² Gill, Stephan, "Globalization, Democratization and the Politics of Indifference", (eds.) J. Mittelman, *Globalization: Critical Reflections, IPE Yearbook*, Vol 9, Lynne Rienner Publishers, 1996, s. 55.

²³ Gill, s. 58.

²⁴ Evans, Peter, *The State as Problem and Solution: Predation, Embedded Autonomy, and Structural Change*, (eds.) S. Haggard; R. Kaufman, *The Politics of Economic Adjustment, International Constraints, Distributive Conflicts and the State*, 1992, ss. 72-90.

gerektiği tartışmalarına bırakmıştır. Bu durum, fiziki ve sosyal altyapı alanlarında teknolojik kapasiteyi ve endüstriyel rekabet edebilirliği güçlendirmek üzere, devlet için artan rol anlamına gelir²⁵.

Bu noktada Neoliberal olarak nitelendirilebilecek, uluslararası arenada etkin ve politikalara yön veren küresel bir kurum olan Dünya Bankası'nın her yıl hazırladığı kalkınma raporlarında ele aldığı görüşlere göz atılacaktır. Aşağıda seçilen raporlarda, yıllar içinde meydana gelen değişimlerinin tutarsızlığı ve 'duruma göre politika değişikliği' yaklaşımı vurgulanmak istenmektedir.

1983 Dünya Kalkınma Raporu'nda kamu iktisadi girişimlerinin reformuna, piyasa fiyatlamasına ve teşviklerin ortadan kaldırılmasına odaklanılmıştır. Bu raporda rekabet, mülkiyetten daha önemlidir. Bir girişimin etkinliğini belirleyen, kamu mülkiyetinde ya da özel mülkiyette olup olmaması değil, girişimin nasıl yönetildiğidir. Raporda, özelleştirmelerin yararlı olduğu görüşü hakimdir²⁶.

1987 Raporu'nda ise dünya ekonomisinde düzenlemelerin ve büyümenin önündeki engeller belirlenmeye çalışılmış, hükümetlerin rolleri sorgulanmış ve ticaret reformunun yaratacağı faydalar vurgulanmıştır.

1988 Raporu, gelişmekte olan ülkelerde zayıf mali politika uygulamalarının, nasıl ciddi ekonomik sorunlara (sürdürülemez bütçe açıklarının ağır dış borçlanmaya, yüksek enflasyona ve özel yatırımların azalması gibi ciddi ekonomik sorunlara) yol açtığını irdeler. Deneyimlerden yola çıkarak da politika reçeteleri sunar. Bunlar; ihtiyatlı bütçe politikalarının uygulanması, kamu gelirlerini artırma maliyetlerinin düşürülmesi, kamu harcamalarının etkinliğinin artırılması, ademi merkezîyetçi kamu birimlerinin özerkliklerinin güçlendirilmesi ve yoksulluğu önleme hedefleriyle tutarlı kamu finansman politikalarının biçimlendirilmesidir²⁷.

1991 Dünya Kalkınma Raporu'nda devletin küçültülmesi yerine 'daha iyi yönetim'²⁸ kavramı kullanılmaya başlanmıştır²⁹. Devlete ekonomik ilişkilerinde daha kapsamlı bir rol atfedilmiş, devletin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesinin

²⁵ Baylis ve Cramer (2000), ilk yaklaşım doğrultusunda yapılan özelleştirmelerin iyi planlanmadığını ileri sürerler. Özelleştirmenin yaratacağı faydalardan daha fazla; ortaya çıkaracağı maliyetler de gerçekleşenden daha az öngörülmüştür. Ayrıca özelleştirmenin ulusal sermayeyi ve ulusal sektörleri geliştireceği belirtilmiş olsa da, ödünç koşullarının ağırlığı, ulusal sermaye birikiminin yetersizliği ve mali açıkların yarattığı baskılar, kamu teşebbüslerinin yabancı yatırımcılara satılmasını gerektirmiştir.

²⁶ Baylis, Kate ve Christopher Cramer, *Privatization and Post-Washington Consensus, Between the Lab and the Real World?*, (eds.) B. Fine; C. Lapavitsas, *Development Policy in the 20th Century, Beyond the Post-Washington Consensus*, Routledge, 2000, ss. 19-33.

²⁷ World Bank, *World Development Report (1988): Opportunities and Risks in Managing the World Economy, Public Finance in Development*, Oxford University Press, ss. 20-36.

²⁸ Tartışmalardan biri; temel kamu mallarının -ekonomik düzenleme, çevre güvenliği, organize suç ve terörizmin bastırılması ile refahın artırılması- artık ulus devlet içinde değil uluslararası kurumlardan sağlanmasıdır. Yönetişim anlayışı ile toplu olarak işbirliği içerisinde bunların sağlanması gerekir. Ancak neoliberalizmin sonuçlarının yavaş yavaş görülüyor olması nedeniyle pek çok ülkede (özellikle Asya ve Latin Amerika'da) bu şekilde davranmak için, ne devlet kapasitesi ne de siyasi irade yeterli olmuştur (Phillips ve Higgott, 1999).

²⁹ World Bank, *World Development Report (1991): The Challenge of Development*, Oxford University Press, ss. 40-44.

gerekliliği ve yöntemi sorgulanmıştır. Çünkü Neoliberallerin önerdiği gibi ne özel mülkiyet ve piyasalar kolaylıkla tesis edilebilmiş, ne de devlet tamamen ortadan kaldırılabilmektedir. Devlet örgütleri ile birlikte işleyen ağlar/mekanizmalar yaşamaya devam etmiştir. Bazı ülkelerde devletin zayıflatılmasıyla beraber, mafya gibi piyasadışı kurumlar gelişmiştir. Diğer taraftan piyasanın gelişimi için, kimi kamu mallarının üretilmesi, bunlara yönelik yatırımların yapılması gerekir. Bu nedenle devleti küçültme girişimleri, piyasa gelişimini sekteye uğratmıştır³⁰. Ekonomik kalkınmaya yönelik ‘piyasa-dostu’ (market-friendly) yaklaşımın temel bileşenleri şunlardır: Özellikle ilköğretime, temel sağlık korumasına, beslenmeye ve aile planlamasına yatırım yapılması, yeni buluşların artırılması, teknolojinin geliştirilmesi, kaynakların etkin kullanımını yönünde faaliyetlerin desteklenmesi, ticaret ve yatırım yoluyla ulusal ekonomilerin küresel piyasalarla bütünleşmesi, enflasyonla uyusabilir makul bir kamu açığının kabul edilmesi ve temel makroekonomik hedeflere sağlıklı biçimde ulaşılmasıdır. Özetle, dış ticaretin ve sermaye hareketlerinin serbestliği yine savunuluyordu ancak yurtiçi ekonomik serbestleşmenin kapsamı sınırlanmıştı. Özellikle dışsallıklar, kamu malları ve aksak rekabet piyasaları ile ortaya çıkan piyasa başarısızlıklarında devlet müdahalesi meşru görülür oldu³¹.

1997 Dünya Kalkınma Raporu ise piyasaların korunmasında ve düzenlenmesinde devlete daha fazla rol biçmekteydi. Bir anlamda, küreselleşmenin sosyal demokratikleştirilmesi söz konusuydu. Bu raporun ana mesajı, küreselleşmenin ülke sınırları içinde başladığı yönündeydi. Rapor; devleti sadece gerekli ortak, katalizör, kolaylaştırıcı olarak görmemekte, aynı zamanda piyasaların etkin mülkiyet hakları olmadan gelişemeyeceğini de hatırlatarak, devleti bu alanı korumaya çekmeye çalışmaktaydı. Devlet, piyasaların başarısızlıklarını düzeltmeli ancak onun yerini almamalıdır. Çünkü devletin vergilendirme, yasaklama, cezalandırma ve katılımı sağlama gücü bulunur. Rapor, devletin kapitalist küreselleşme ile bütünleşmeyi engellemesi yerine, bu bütünleşmeyi hızlandırması ve bu yönde kapasitesini genişletecek reformları uygulaması gerektiğini belirtmektedir. Vergilendirmede de, kurumlar ve gelir vergileri ile dış ticarete uygulanan vergilerden, KDV gibi, tüketim temelli vergilere geçilmesi gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Rapor ayrıca iyi politika, kötü politika ayrımı yapmaktadır. Kötü politikalar, faydaları siyasi olarak etkin gruplara kanalize etmek, özel sektöre beklenmedik vergiler yüklemek, ekonomik faydaları yeniden bölüştürmek, ithalatı kısıtlamak, tekellere ayrıcalıklar sağlamak, piyasa müdahaleleri üzerine sınırlamalar getirmek anlamında kullanılmıştır. İyi politikalar ise bağımsız bir merkez bankası oluşturmak ve enflasyonu dizginlemeye öncelik veren politikaları sürdürmek anlamında ele alınmıştır³².

³⁰ Meurs, Mieke, “Are Markets Like Mushrooms? And other Neoliberal Quandaries”, *Review of Radical Political Economics*, Vol. 32, Issue 3, September 2000, s.82.

³¹ Gore, Charles, “The Rise and Fall of Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries”, *World Development*, Vol. 28, No. 5, 2000, ss.52-56.

³² Panitch, Leo, “The State in a Changing World: Social-Democratizing Global Capitalism”, *Monthly Review*, 50.5, October 1998, ss. 63-65.

1997 Dünya Kalkınma Raporunda, devlete atfedilen yeni fonksiyonların ayrıntıları aşağıdaki tablodaki gibidir:³³

Devletin Fonksiyonları	Piyasa Başarısızlıkları			Eşitliği Artırma
Minimal Fonksiyonları	<i>Kamu malları sağlama:</i> Savunma, kanun ve düzen, mülkiyet hakları, makroekonomik yönetim, kamu sağlığı.			<i>Yoksulları koruma:</i> Yoksulluk karşıtı programlar.
Ara Fonksiyonları	<i>Dışsallıklar:</i> Temel eğitim, çevrenin korunması.	<i>Tekelleri düzenleme:</i> Fayda düzenlemesi, anti-tröst politikası.	<i>Eksik bilgi sorununu düzeltme:</i> Sigorta (sağlık, hayat, emeklilik), finansal düzenleme, tüketicinin korunması.	<i>Sosyal sigorta sağlama:</i> İşsizlik ödemeleri, aile ödemeleri, emeklilik.
Aktivist Fonksiyonları	<i>Özel faaliyetleri koordine etme;</i> Piyasaları canlandırmak, İnisiyatifleri bir araya toplamak.			<i>Yeniden dağılım:</i> Varlık yeniden dağılımı.

Devletin kapasitesinin yeterli olmadığı ülkelerde, öncelikli olarak temel kamu mallarının sağlanması gibi esas fonksiyonlara odaklanılır. Pek çok ülkede devlet bunları bile sağlayamamaktadır. Reformlar ekonomik temelleri vurgular, ancak toplumsal ve kurumsal/yasal temeller de toplumsal olumsuzluklardan sakınmak ve sürdürülebilir bir gelişmeyi sağlamak üzere aynı önemde ele alınmalıdırlar. Ara fonksiyonlarında ise devletin, kamu mallarının sağlanmasında, piyasalar ve sivil toplumla ortaklık içinde çalışması gerekir. Doğu Asya ülkelerinde olduğu gibi yeterli kapasiteye sahip devletler, aktif endüstriyel ve finansal politikalar yoluyla piyasaların gelişmesini teşvik etmelidir.

Dünya Bankası yanında IMF ve benzeri diğer kurumların, yıllar içinde *laissez-faire* politikalarını yerleştirmek için giderek artan düzeyde müdahaleci bir duruşla varlıklarını sürdürmeye devam etmeleri bir ikilem olarak görülür. Diğer bir ikilem ise Neoliberal uygulamaların devleti küçülten stratejilerinin uygulandığı çerçevede, özel sektörün yönlendirdiği ekonominin yabancı yatırımcılar, özel sektör ileri gelenleri ve devlet elitleri arasında dinamik bir karşılıklı ilişkiye dayalı halini sürdürmesidir. Siyasi küreselleşmenin temelinde yatan ulus devleti rekabetçi devlete dönüştürülmesi, içinde bu ikilemleri taşımaktadır. Aslında süreç, devletin küçülmesine yol açmamıştır, rekabet edebilirlik ve piyasalaşma adına devlet

³³ World Bank, World Development Report (1997): *State*, Oxford University Press, s. 27.

müdahalelerinde ve düzenlemelerinde mutlak bir artış söz konusudur³⁴. Küreselleşen dünyada devletler istikrar sağlayıcıdır; kuralları koyar ve küresel toplumun pratiklerini yürütücü olarak önemli bir rol oynamaktadırlar. Örneğin sanayileşme politikaları ve bunlarla ilişkili stratejik ticaret politikaları alanında devlet ortaklıklarını ve yeniden yapılanmayı, araştırma-geliştirmeyi, özel yatırımı ve ortak sermayeyi teşvik etmeyi sürdürmüş, yeni altyapı biçimleri geliştirmiş ve uygulamışlardır. Sermaye hareketlerinin önündeki engelleri kaldırırken, emek piyasalarına yönelik daha aktif bir politika yürütmüşlerdir.

ÜLKE DENEYİMLERİ

Sanayileşmiş ülkelere baktığımızda minimal devlet anlayışı, gerçekleşme yerine retorik olarak kalmıştır. 1995 yılında toplam devlet gelirlerinin GSYİH'ya oranı ABD'de %19.8, İngiltere'de %45.3, Almanya'da %37.3, Fransa'da %49.6, İtalya'da %49.6, İsveç'te %44, Hollanda'da %53.4 ve Belçika'da %55.1'dir³⁵. Bu ülkelerdeki korumacılık akımları, Neoliberalizmi çevre ülkelere yayma süreci ile birlikte giderek artış göstermiştir. Örneğin Neoliberal retoriğin güçlü olduğu İngiltere'de, bazı özelleştirmeler yapılmakla beraber devletin ekonomik rolü hala önemini sürdürmektedir. Brüksel'de bürokrasi temelli kontrol edilen Avrupa Birliği, başarılı devlet müdahalesinin modern örneğidir. Sanayileşme dönemleri boyunca ABD ve Japonya'da da devlet müdahalesi esastır. Bu dönemde ABD'de mahkemeler bireysel mülkiyet üzerindeki kontrolleri sınırlamakta, kararlar topluluk mülkiyeti lehine alınmaktadır. Japonya devleti de girişimci, finansör ve pek çok imalat alanında yönetici olarak aktivist bir rol üstlenmiştir. Doğu ve Güneydoğu Asya'da bazı serbestleştirmeler gerçekleşmekle beraber, devletin temel etkinliği devam etmektedir. Bu ülkeler 'piyasa-düzenleyici' (*market-coordinated*) ekonomiler değil, dışa dönük 'piyasa-yönelimli' (*market-oriented*) ekonomilerdir. Buna rağmen devlet, Güney Kore'den Singapur'a, Japonya'dan Çin'e kadar Asya'nın uluslararası iş bölümündeki pozisyonunu değiştirecek alanlarda etkili bir rol oynamıştır. Devletin rolü söz konusu ülkelerde farklılık gösterse de, bu ülkelerin hiç birinde devlet anlayışı, liberal anlayıştaki minimal devlet düzeyinde olmamıştır. Devlet bu ülkelerde tasarrufların yaratılmasını, daha etkin kaynak dağılımını, fiziki ve beşeri sermaye birikimini, yatırımları ve nihai olarak da büyümeyi teşvik etmek için yasalar koymuş ve bunları kullanmıştır³⁶. Doğu Asya'da görülen başarılar, küreselleşmiş bir dünyaya etkin bir katılımın ancak devletin ekonomik ilişkilere müdahalelerini kısıtlayarak mümkün olabileceği fikrini yeniden değerlendirmeye zorlamıştır.

³⁴ Cerny, Philip G., "Paradoxes of the Competition State: the Dynamics of Political Globalization", *Government and Opposition*, Vol. 32, No. 2, 1997, 22-23.

³⁵ Jones, Barry, R.J., *The World Turned Upside Down? Globalization and the Future of the State*, Manchester University Press, 2000, s. 71.

³⁶ Aybar, Sedat ve Costas Lapavitsas, *Financial System Design and the Post-Washington Consensus*, (eds.) B. Fine; C. Lapavitsas, *Development Policy in the 20th Century, Beyond the Post-Washington Consensus*, Routledge, 2000, ss. 42-43.

Doğu Asya'daki kapitalist ülkelerin ortak kurumsal düzenlemelerine dayanan “*Kapitalist Kalkınma Modeli*”nin özellikleri şöyle sıralanabilir³⁷:

- Devlet faaliyetleri ve siyasal amaçlar büyüme, verimlilik, rekabet edebilirlik terimleri ile ifade edilen ekonomik gelişmeye yöneliktir. Büyüme ve rekabet edebilirlik hedefleri, dünyadaki gelişmiş ülke ekonomilerinin deneyimleri göz önüne alınarak belirlenmektedir.
- Devlet, özel mülkiyeti koruma ve piyasaların işleyişini sağlama taahhüdünde bulunmuştur. Müdahalelerini bu taahhütlerin sınırları içerisinde gerçekleştirir.
- Devlet, çok sayıda kurumla fikir alış-verişi ve özel sektörle de koordinasyon içinde çalışır. Bu şekilde elde edilen ilkeler, politikanın biçimlenme ve uygulanma sürecinin esas belirleyicileridir.
- Hükümetler; tarımsal alanların yeniden dağıtımını sağlayarak, finansal sistemi kontrol ederek, uzun dönem yatırımların sürdürülebilir olmalarını etkileyen döviz kuru, faiz oranı, fiyatlar genel düzeyi gibi temel ekonomik parametrelerde istikrarı oluşturarak, dış rekabetin iç piyasaya etkilerini ayarlayarak, kıt döviz rezervlerini etkin kullanarak, ihracatı teşvik ederek, ulusal teknoloji sistemini inşa ederek ve belirli endüstrilere yardım ederek piyasalara kılavuzluk etmektedir.

Doğu Asya ekonomilerinin başarısı ve üstünlüğü, yönetilen piyasaların bileşenlerine bağlanır. Evans, bu bağlamda ‘*devletlik*’ kavramını ortaya atar³⁸. ‘*Devletin kurumsal olarak merkezde olması, devlet olma hali*’ olarak tanımladığı bu kavram ile ilgili araştırmaların sonuçlarını da, destek olması nedeniyle şöyle sıralar: Ekonomik başarı gösteren ülkelere bakıldığında küreselleşmiş ekonomilerde ileri düzeyde devletlik, rekabet avantajı yaratmıştır. İleri sanayileşmiş ekonomilerdeki dış açıklık düzeyi (Dış ticaret/GSYİH) ile devletin büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca küresel piyasalara başarılı bir katılım da, daha ileri devletlik haliyle mümkün olabilmektedir. Örneğin dış açıklık seviyesi yüksek olan Singapur, hem ekonomisini oldukça uluslararasılaştırmış, hem de yerel ekonomik dinamizmini doğrudan yabancı sermayeye dayandırmıştır. Ancak aynı zamanda devlet bürokrasisinin kapasitesi ve gücü de yenilenmiştir. Wade de Doğu Asya başarısını “*kendi-kendini ayarlayan piyasa teorisi*” olarak adlandırır³⁹. Hükümetlere önemli, ancak arka planda bir rol verilir, bu bağlamda devlet düzenleyicidir ve kamu mallarının sağlayıcısıdır. Neoliberallerin az gelişmiş ülkelerdeki devlet müdahalelerinin ekonomik büyümeyi yavaşlatacağına dair tartışmaları, bu ülkelerdeki devlet müdahalelerinin büyümeyi artırdığı örnekleriyle çelişmektedir. Sorun, devlet müdahalesinin olup olmaması ile ilgili değil, bu müdahalelerin doğası, yapısı ile ilgilidir. Cypher ve Dietz sonuçta iç piyasaları genişletmek için biçimlendirilen sanayileşme politikalarını (İthal ikameci) teşvik etmenin yanlış, ancak dış piyasaları

³⁷ Wade, Robert, *States, Markets and Industrial Policy, Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*, Princeton University Press, Princeton: 1991, s.25.

³⁸ Evans 1990, s. 19.

³⁹ Wade, ss. 29-30.

teşvik etmek için aynı düzeyde hükümet politikalarından faydalanmanın ise doğru oluşunun çeliştiğini belirtirler⁴⁰.

Dolayısıyla mali krizin çözülmesi için uygulanacak programların yanında, reformların aynı zamanda devletin müdahale, plan ve politika uygulama kapasitesini de iyileştirmesi gerekmektedir. Çünkü, piyasa-düzenleyiciliği ile piyasa-yönelimliliği farklı kavramlardır. Piyasa-yönelimliliğini amaçlayan reformlarda, genelde devlet politikalarını azaltmak ve kamu kurumlarını küçültmek yerine, politikaları ve kurumları değiştirme uygulamaları görülür. Kamu sektörünün mutlak büyüklüğü ile devlet müdahalelerinin yoğunluğu ve kapsamı, devletin faaliyet yöntemlerinden ve kamunun özel sektör ile kurmuş olduğu ilişki biçimlerinden daha az önemlidir. Buna göre, hükümet müdahalelerinin hangisinin değişmeden süreceği, hangi faaliyetlerinin ticarileşeceği, özelleştirileceği, hangi faaliyetlerde temsilci olarak görevlendirileceğini belirleme görüşü önemli hale gelir⁴¹. Kapitalist ekonomiler piyasa-yönelimlidirler. İçe (İthal ikamesi döneminde Latin Amerika'da olduğu gibi) ya da dışa (1960'lardan beri Doğu Asya kaplanlarında olduğu gibi) dönük olabilirler. Kapitalist ekonomiler sadece piyasa tarafından değil aynı zamanda politikalarıyla ve bazı planlama biçimleriyle de devlet tarafından düzenlenirler. Bütün kapitalist ekonomiler, piyasa ve devlet birlikteliğinin karışımının bir sonucudur.

SONUÇ

Ekonomide devlet ve devlet müdahaleciliği, yüzyıllardır temel tartışma konularından birisi olmuştur. Bu tartışmaların 1930'lardan sonraki görünümü, Keynezyen anlayışla beraber modern merkantilizme kayış şekline bürünmüştür. 1970'lerde Monetarist söylemle birlikte, doğrudan devlet müdahalesine tepkiler oluşmuş, ardından bu tepkiler ve devlet karşıtlığı, minimal devlet teorilerine yönelerek daha da radikalleşmiştir. İçinde bulunduğumuz yüzyıl içindeki bütün gelişmelere, dönüşümlere ve evrelere bakıldığında, aslında devletin kapitalistleşme süreci içinde her noktada önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Burjuvalaşma süreci, sanayileşme süreci, piyasalaşma süreci, uluslararasılaşma-dış kapitalist dünyayla bütünleşme süreci, devlet müdahalesi olmadan gerçekleştirilememiş, yani görünmez bir el vasıtasıyla kendiliğinden oluşmamış süreçlerdir. Ancak her bir aşama, devletin müdahale araçlarının yeniden tanımlanmasını, yeni müdahale araçlarının keşfedilmesini ve müdahale biçimlerinin yeniden şekillenmesini gerektirmiştir. Sermaye birikiminin ve sanayileşmenin yetersiz, özel sektörün de gelişmeyi sağlayabilecek düzeyde olmadığı ülkelerde devlet, sermaye birikimini gerçekleştirecek, sanayileşmeyi sağlayacak ve özel sektörün gelişimini teşvik edecek düzeyde örgütlenmiştir. Süreç içerisinde kamu kaynakları, kamu harcamaları, kamu gelirleri, tüm fiyatların oluşumu üzerinde müdahaleler ve ticaret akımları üzerindeki kontroller bu amaca hizmet etmiştir. Misyon tamamlandığında ya da belirli bir ilerleme sağlanması ile birlikte uygulanan politikaların, devlet mekanizmalarını ve devlet faaliyetlerini sorunlu hale dönüştürmeye başlamasıyla, devletin bu

⁴⁰ Cypher ve Dietz, ss. 15-36.

⁴¹ Martinussen, ss. 39-44.

alandan/alanlardan çekilmesi gerekmiştir. Argümanlar, tüm istikrarsızlıkların ve sorunlu dinamiklerin devlet müdahaleleri nedeniyle yaratılmış olmasına odaklandığından, çözüm olarak da tüm iktisadi faaliyetlerden ve ekonomik ilişkilerden devletin çekilmesi uygun görülmüştür.

Ancak oluşan yapının dönüştürülmesi ve yenilenmesi kolay olmamış, devletin bu anlamda ‘çekilmesinin’ yarattığı boşluk sorunsuz biçimde doldurulamamıştır. Diğer taraftan, devletin etkisizleştirilmesine ve etkisizleştirilmesine yönelik argümanların üretildiği gelişmiş merkez ülkelerde devletin sahip olduğu rol, önerilenlerle uyumamıştır. Devlet, bu ülkelerde etkindir, ekonomideki hakimiyet alanları belirgindir ve küreselleşme karşısında kendi özel sektörlerinin ve hane halklarının korunabilmesi için daha aktif bir role bürünmüştür.

Uluslararası finans kurumlarının ve politika üretim merkezlerinin tutarsızlıkları bu noktada belirginleşir. 1970’lerde ve 1980’lerde üretilen ve önerilen politikalar ile zaman içinde ortaya çıkan dinamikler ve gelişmeler karşısında, 1990’larda üretilen ve önerilen politikalar farklılaşmıştır. Devlet 1990’larda yeniden gündeme gelmiştir. Zira özel sektörün ve çokuluslu şirketlerin küresel piyasalarda, daha da yoğunlaşan rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmeleri için zorunlu unsur olarak yine devlet görülmüştür. Evrimsel bir gelişme sergileyen ve organik bir süreç olan kapitalizmin, sadece kamu girişimleriyle ve devlet müdahaleleriyle engelleneceği argümanının, bu tartışmayı üreten ve öneren ülkelerde bile tam egemenleşmemiş olması bunu kanıtlar niteliktedir. Kaldı ki bu argümanları ileri süren ülkeler, liberal sistemin, piyasa toplumunun yaratılması için devletin yönetsel fonksiyonunun artırılmasına dayanmak zorunda olması gerekliliğini de benimsemişlerdir. Kamunun sermaye ile ilişkili olmayan fonksiyonları azaltılmış ve devlet tüm çabasını sermaye lehine göstermiştir. Bu bağlamda kapitalizm günümüzde, eskisinden daha ciddi biçimde güçlü devlete gereksinim duymaktadır.

KAYNAKÇA

- Aybar, Sedat ve Costas Lapavitsas, *Financial System Design and the Post-Washington Consensus* (eds.) B. Fine; C. Lapavitsas, *Development Policy in the 20th Century, Beyond the Post-Washington Consensus*, Routledge, 2000.
- Balassa, Bella, *Structural Adjustment Policies in Developing Countries*, World Development, 10.1, 1982.
- Baylis, Kate ve Christopher Cramer, *Privatization and Post-Washington Consensus, Between the Lab and the Real World?*, (eds.) B. Fine; C. Lapavitsas, *Development Policy in the 20th Century, Beyond the Post-Washington Consensus*, Routledge, 2000.
- Cerny, Philip G., *Paradoxes of the Competition State: the Dynamics of Political Globalization*, *Government and Opposition*, Vol 32, No 2, 1997.
- Clarke, Simon, *The State Debate*, Macmillan, London,; 1991.

- Colclough, Christopher, *Structuralism versus Neo-liberalism: An Introduction*, (eds.) C. Colclough; J. Manor, States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate, Clarendon Press, Oxford: 1991.
- Cypher, James M. ve James L. Dietz, *The Process of Economic Development*, Routledge, 1997.
- Evans, Peter, *The State as Problem and Solution: Predation, Embedded Autonomy, and Structural Change*, (eds.) S. Haggard; R. Kaufman , The Politics of Economic Adjustment, International Constraints, Distributive Conflicts and the State, 1992.
- Evans, Peter, *The Eclipse of the State? Reflections on Stateness in an Era of Globalization*, World Politics, 50,1, 1990.
- Franko, Patrice, *The Puzzle of Latin American Economic Development*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1999.
- Gill, Stephan, *Knowledge, Politics and Neoliberal Political Economy* (eds.) R. Stubbs; G. Underhill, Political Economy and the Changing Global Order, 2000.
- Gill, Stephan, *Globalization, Democratization and the Politics of Indifference*, (eds.) J. Mittelman, Globalization: Critical Reflections, IPE Yearbook, Vol 9, Lynne Rienner Publishers, 1996.
- Gore, Charles, *The Rise and Fall of Washington Consensus as a Paradigm for Developing Countries*, World Development, Vol 28, No 5, 2000.
- Jones, Barry, R.J., *The World Turned Upside Down? Globalization and the Future of the State*, Manchester University Press, 2000.
- Kabeer, Naila ve John Humphrey, *Neo-liberalism, Gender and the Limits of the Market* (eds.) C. Colclough; J. Manor, States or Markets? Neo-liberalism and the Development Policy Debate, Clarendon Press, Oxford: 1991.
- Katseli, Louka, *Economic Integration in the Enlarged European Community: Structural Adjustment of the Greek Economy*, (eds.) C. Bliss; J. Braga de Macedo, Unity with Diversity in the European Economy: the Community's Southern Frontier, ed., Cambridge University Press, Cambridge: 1990.
- Kazgan, Gülten, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2002.*
- Krueger, Anne, *External Sector Liberalization and the Appropriate Economic Policy Mix, Coordinatin Stabilization and Structural Reform*, (eds.) R. Barth, International Monetary Fund, Washington: 1993.
- Lafay, Jean-Dominique ve Jacques Lecaillon, *The Political Dimension of Political Adjustment*, Development Center of OECD, 1993.
- Martinussen, John, *Society, State and Market, a Guide to Competing Theories of Development*, Zed Books Ltd, London: 1997.
- Meurs, Mieke, *Are Markets Like Mushrooms? And other Neoliberal Quandaries, Review of Radical Political Economics*, Vol. 32, Issue 3, September 2000.

- Panitch, Leo, *The State in a Changing World: Social-Democratizing Global Capitalism*, Monthly Review, 50.5, October 1998.
- Pereira, Luiz Carlos Bresser, *Economic Reforms and Economic Growth: Efficiency and Politics in Latin America*, (eds.) L. Pereira, Economic Reforms in New Democracies, A Social Democratic Approach, Cambridge University Press, 1993.
- Phillips, Nicola ve Richard Higgott, *Global Governance and the Public Domain: Collective Goods in a 'Post-Washington Consensus' Era*, CSGR Working Paper No 47/99, University of Warwick, U.K.: 1999.
- Rao, Mohan, *Development in a Time of Globalization*, Political Economy Research Institute, University of Massachusetts, Amherst, WP 1, 1998.
- Tanzi, Vito, *The Role of the State and the Quality of the Public Sector*, CEPAL Review 71, August 2000a.
- Tanzi, Vito, *Policies, Institutions and the Dark Side of Economics*, Edward Elgar, Northampton,;2000b.
- Taylor, Lance, "Introduction" (eds.) L. Taylor, *After Neoliberalism: What Next for Latin America*, University of Michigan Press, 1999.
- Wade, Robert, *States, Markets and Industrial Policy, Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*, Princeton University Press, Princeton:1991
- Wallerstein, Immanuel, *States? Sovereignty? The Dilemmas of Capitalist in the Age of Transition*, (eds.) D. Smith; D. Solinger, States and Sovereignty in the Global Economy, Routledge, London: 1999.
- Wallerstein, Immanuel, *Development: Lodestar or Illusion?*, (eds.) L. Sklair, Capitalism and Development, Routledge, London: 1994.
- Weiner, Klaus-Peter, *Between Political Regionalization and Economic Globalization, Problems and Prospects of European Integration*, International Journal of Political Economy, Spring 1992.
- World Bank, World Development Report (1997): "State", Oxford University Press.
- World Bank, World Development Report (1991): "The Challenge of Development", Oxford University Press.
- World Bank, World Development Report (1988): "Opportunities and Risks in Managing the World Economy, Public Finance in Development", Oxford University Press.
- World Bank, World Development Report (1987): "Barriers to Adjustment and Growth in the World Economy Industrialization and Foreign Trade", Oxford University Press.